

Edyta Manasterska-Wiącek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4998-9668>

e-mail: edyta.manasterska-wiacek@mail.umcs.pl

Marta Wójcicka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9846-9776>

e-mail: marta.wojcicka@mail.umcs.pl

Dziecięca wizja pandemii

A children's image of the pandemic

Abstrakt

Zagrożenie epidemiczne, z którym przyszło się mierzyć ludzkości, jest doświadczeniem wspólnym, ponadpokoleniowym. Dotyczy i dotyka każdego z nas, także dzieci. Celem artykułu jest próba rekonstrukcji obrazu pandemii w języku dzieci, które w wywiadzie opartym na kwestionariuszu odpowiedziały na pytanie: Co to jest pandemia? W analizie ponad 100 wywiadów przeprowadzonych na przełomie lat 2020/2021 wśród dzieci w wieku 6–13 lat, opartej na metodzie etnolingwistycznej, zastosowano następujące, wynikające z wypowiedzi badanych, fasety: pandemia jako choroba, wirus, koronawirus, zaraza, stan zagrożenia, czas/okres, kwarantanna oraz pandemia a epidemia. Analiza zebranego materiału pokazuje, że pandemia jest przez dzieci ujmowana głównie w perspektywie społecznej: jako czas, w którym obowiązują inne niż dotychczas zasady życia społecznego. Jest to punkt widzenia dziecka uczestniczącego nie tylko w świecie pandemicznych zakazów, ale także w rozmowach dorosłych interpretujących przyczyny „zarazy” oraz w odbiorze przekazów medialnych. Obraz pandemii jest wynikiem różnych aktywności dziecka, zawiera ich ślady. Ponadto, dziecięca wizja pandemii, zrekonstruowana na podstawie badań jakościowych, okazuje się spójna i wspólna dla dziewczynek i chłopców w różnym wieku, tak jak wspólnie było doświadczanie przejawów i skutków „zarazy” w życiu społecznym.

Słowa kluczowe: pandemia, epidemia, dziecko, definiowanie, językowy obraz świata

Abstract

The epidemic threat that humanity has had to face recently is a shared, multi-generational experience. It concerns and affects each and every one of us, including children. The aim of the article is to attempt at reconstructing the image of the pandemic in the language of children who, in an interview based on a questionnaire, answered the question: What is a pandemic? In the analysis of over 100 interviews conducted between 2020–2021

with children aged 6–13, using the ethnolinguistic method, the following facets were applied based on the participants' responses: a pandemic as a disease, virus, coronavirus, epidemic, state of emergency, time/period, quarantine, and pandemic versus an epidemic. The analysis of the collected material shows that children perceive the pandemic mainly from a social perspective: as a period when social rules that apply are different than before. This is the point of view of a child who participates not only in the world of pandemic prohibitions, but also in conversations with adults interpreting the causes of the "plague" and in the reception of media messages. The image of the pandemic is the result of various activities of the child and contains their traces. In addition, the children's vision of the pandemic reconstructed on the basis of qualitative research turns out to be consistent and shared among girls and boys of different ages, just as they shared the experience of symptoms and effects of the "plague" in social life.

Keywords: pandemic, epidemic, child, defining, linguistic image of the world

1. Wprowadzenie

W marcu 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła pandemię koronawirusa. Życie w pandemii i z pandemią, z poczuciem zagrożenia zakażeniem, nakazami sanitarnymi, lockdownami i kolejnymi statystykami zachorowań i śmiertelności odcisnęło piętno na każdym aspekcie naszego życia społecznego, gospodarczego, edukacyjnego i in. Zagrożenie epidemiczne jest doświadczeniem wspólnym, ponadnarodowym, ponadśrodowiskowym, ponadpokoleniowym. Dotyczy i dotyka każdego z nas, także dzieci, które zapytałyśmy o ich doświadczenie pandemii. Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły przyjrzeć się zawartemu w języku dzieci obrazowi pandemii. W niniejszym tekście skupiłyśmy się na analizie odpowiedzi respondentów na pytanie: *Co to jest pandemia?* Celem badania jest próba odpowiedzi na pytanie, jaki językowy obraz pandemii mają badane dzieci. Aby odpowiedzieć na to pytanie, korzystamy z metody analizy etnolingwistycznej, której centralnym pojęciem jest językowy obraz świata, definiowany jako „widzenie i rozumienie organizacji świata” (Tokarski 2001: 366), wyobrażenie, interpretacja świata wyrażana poprzez język naturalny.

2. Językowy obraz świata i definicja kognitywna

Na potrzeby artykułu przyjmujemy definicję sformułowaną przez Jerzego Bartmińskiego, według którego językowy obraz świata¹ to:

¹ Funkcjonujący w językoznawstwie termin „językowy obraz świata” jest tłumaczeniem terminu zaproponowanego w 1930 r. przez Johanna Leo Weisgerbera. *Sprachliches Weltbild* oznacza dosłownie *językowy obraz świata* (niem. *sprachliches* – ‘językowy’, *Weltbild* – złożenie

zawarta w języku, różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy »utrwalone«, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. w przysłowiacz), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów (Bartmiński 2012: 12).

Interpretacja zakłada wielość i odmiennosć spojrzeń, uzależnionych od doświadczeń, wiedzy i kompetencji kulturowej i komunikatywnej członków danej grupy społecznej, w naszym przypadku – dzieci. Języki kodują interpretacje rzeczywistości oraz symbolizują, kształtują i konstruują kulturowe doświadczenia użytkowników (Głaz 2022).

Interpretacja rzeczywistości w języku i za pomocą języka odbywa się w wyniku procesów kategoryzacji rozumianej jako „naturalny sposób rozpoznawania rodzaju rzeczy lub doświadczenia poprzez uwypuklenie pewnych właściwości, pomniejszenie innych i ukrywanie dalszych” (Lakoff, Johnson 1988: 190–191). Kategoryzacja zmierza – w przyjętej przez nas metodologii – do wskazania prototypu (cech definicyjnych przedmiotu oraz jego cech charakterystycznych), a umożliwia to definicja kognitywna, której głównym celem jest przedstawienie sposobu pojmowania przedmiotu przez użytkowników danego języka, czyli utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji zjawisk, ich charakterystyki oraz wartościowania. W zakres definicji kognitywnej wchodzi zarówno cechy kryterialne, jak i charakterystyczne (Bartmiński 2012: 42). Proces poznawania rzeczywistości lub jej elementów związany jest, jak już wspomniano, z wyróżnianiem niektórych cech danego przedmiotu, a usunięciem w cień innych (Grzegorzczkova 1998: 10). Proces ten Ronald Langacker określa mianem profilowania, które może mieć charakter kulturowy lub tekstotwórczy. Profilowanie kulturowe oparte jest na kulturowej interpretacji obrazu świata, utrwalonej w danej społeczności językowej, profilowanie tekstotwórcze wiąże się z kulturowo ukształtowanym obrazem konkretnego słowa (Tokarski 2013: 243–244). Profilowanie prowadzi do ukształtowania obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach – fasetach, podkategoriach – takich jak: pochodzenie, wygląd, cechy, funkcje itp. (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212).

słów *Welt* – ‘świat’ i *Bild* – ‘obraz, wizerunek’) (Gicala 2018: 19). Jak podkreśla Ryszard Tokarski, język – jako istotny składnik kultury – odzwierciedla, kreuje oraz interpretuje świat zewnętrzny. Język odzwierciedla świat, ponieważ jest wtórny wobec rzeczywistości, którą stara się nazwać i opisać, a przez to także poznać i oswoić. Język kreuje świat, ponieważ jest jedną z form poznawania świata i wykreowanego przez niego obrazu rzeczywistości społecznej. Język interpretuje świat, ponieważ utrwała pewien sposób pojmowania istoty poszczególnych elementów świata i relacji między nimi (Tokarski 2013: 55).

Według Jerzego Bartmińskiego pojęcie językowego obrazu świata funkcjonuje w dwóch wariantach: podmiotowym i przedmiotowym, które badacz określa kolejno jako „wizję świata” i „obraz świata”. Naszym celem w niniejszym tekście jest próba wskazania dziecięcej wizji pandemii. Próbując ukazać wizję pandemii, korzystamy z terminów „punkt widzenia” oraz „perspektywa”. „Punkt widzenia” definiowany jest jako czynnik podmiotowo-kulturowy decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie (jego kategoryzacji oraz wyborze cech orzekanych w wypowiedziach dzieci). „Perspektywa” to z kolei zespół właściwości struktury semantycznej słów, powiązany z punktem widzenia oraz będący – w pewnym stopniu – jego efektem (Bartmiński 2012: 78).

3. Opis badania

Badanie na temat obrazu pandemii COVID-19 zostało przeprowadzone na przełomie 2020/2021 r. (grudzień 2020 – czerwiec 2021). Badaniami zostały objęte dzieci od 6 do 13 roku życia². Udział w anonimowym badaniu był dobrowolny. Zdecydowałyśmy się na zastosowanie metody kuli śnieżnej, polegającej na procesie akumulacji. Kilkanaścioro wyłonionych losowo rodziców zostało więc poproszonych o przekazanie prośby o przeprowadzenie wywiadu kolejnym znajomym rodzicom. Zależało nam na tym, by badania przeprowadzili sami rodzice, którzy – zakładamy – mają najlepszy wgląd w emocje dziecka, a ponadto badanie mogło przebiegać przy pełnej otwartości dzieci. Ponadto badanie było prowadzone w czasie trwania pandemii, dlatego chcieliśmy uchronić dzieci przed kontaktem z osobami spoza grona najbliższych. Wszyscy przeprowadzający badanie otrzymali od nas krótką instrukcję przeprowadzenia wywiadu z dzieckiem z prośbą o nagranie audio lub video. Przygotowany przez nas kwestionariusz wywiadu składał się z 20 pytań otwartych, dotyczących zarówno wiedzy dziecka o koronawirusie, pandemii, epidemii, zakazów sanitarnych, jak i jego oceny ostatniego roku życia (roku 2020), a także samopoczucia w czasie pandemii COVID-19. W wyniku badania zgromadziłyśmy korpus badawczy składający się ze 106 wywiadów³.

² Struktura wiekowa dzieci wygląda następująco: 6-latki (9 osób), 7-latki (12 osób), 8-latki (12 osób), 9-latki (12 osób), 10-latki (20 osób), 11-latki (17 osób), 12-latki (16 osób), 13-latki (8 osób), respondenci to w 80% mieszkańcy Lubelszczyzny, 20% – Kraków i Warszawa, rodziny inteligenckie.

³ Badania zostały oparte na przygotowanym przez autorki kwestionariuszu wywiadu, odpowiedzi dzieci zostały nagrane, następnie przetranskrybowane.

Przeprowadzone badanie pozwoliło m.in. ustalić, jak wybrana grupa dzieci rozumie pojęcie *pandemia*. W analizie pojmowania pandemii przez dzieci stosujemy następujące, wynikające z wypowiedzi badanych, fasety: pandemia jako choroba, wirus, koronawirus, zaraza, stan zagrożenia, czas/okres, kwarantanna oraz pandemia a epidemia⁴. Analiza ma na celu odpowiedź na pytanie: jaką wizję pandemii mają dzieci? Przyjmujemy – za ustaleniami pedagogów – następującą definicję dziecka: „człowiek w pierwszym okresie rozwoju osobniczego, od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania” (Milerski, Śliwerski 2000: 51), który określany jest także jako adolescencja (u dziewcząt to przedział pomiędzy 11 a 16 rokiem życia, u chłopców – 13 a 18 rokiem życia) (Milerski, Śliwerski 2000: 52). Wyłączamy zatem z naszych obserwacji dzieci w okresie wczesnego dzieciństwa (do 6 roku życia), skupiamy się na dzieciach w drugiej fazie rozwoju (od 6 do 13 roku życia), a przed okresem adolescencji, traktując ten przedział wiekowy jako etap kształtowania się obrazu świata i postaw życiowych. Jest to bowiem

etap psychologiczno-rozwojowy, wychowawczy oraz społeczno-historyczny w życiu człowieka; w szerszym znaczeniu obejmuje okres od urodzenia do adolescencji; jako suma doświadczeń dziecka stanowi fundament wspomagający okresy po nim następujące; realizuje się w określonych warunkach biologiczno-rozwojowych, społeczno-kulturowych, religijno-sakralnych wpływających na jakość i wartość życia człowieka; zjawisko historyczno-społeczno-kulturowe opisujące sytuacje oraz warunki społeczne życia dziecka w różnego typu środowiskach społecznych (Izdebska 2016: 305).

Uważamy zatem, że mimo zróżnicowania w obrębie tej kategorii wiekowej (związanego także z indywidualnymi predyspozycjami rozwojowymi), możemy mówić o wizji świata dziecka w okresie przed adolescencją, zwłaszcza że badane przez nas dzieci łączą inne cechy: warunki społeczno-kulturowe (wychowanie w Polsce, w dużych miastach, w rodzinach inteligentnych, nauka w szkołach publicznych) oraz – kluczowe dla badania – doświadczenie pandemii COVID-19.

3.1. Pandemia jako choroba

Pandemia to choroba – taki obraz tego zjawiska ma część (około 8%) badanych przez nas dzieci, które słowo *choroba* stosują jako definiens dla pandemii, wskazując jej cechy: duża zaraźliwość, złe samopoczucie, brak lekarstwa:

⁴ O leksyce w dobie pandemii zob. Bryła, Bryła-Cruz 2021: 59–110.

- (1) *Pandemia to choroba.* (Dz, 6)⁵
- (2) *Choroba.* (Ch, 10)
- (3) *To jest takie coś, że ludzie, jak chorują, to się źle czują.* (Dz, 7)
- (4) *To jakaś nowa choroba, na którą nie ma lekarstwa i zaraziło się nią dużo osób w danym regionie*⁶. (Ch, 11)

W części wypowiedzi dzieci podkreślają inne cechy pandemii: nieuleczalność, nowość (co świadczy o ujmowaniu jej w odniesieniu do COVID-19) oraz światowy zasięg:

- (5) *To jakaś choroba na całym świecie.* (Dz, 11)
- (6) *To coś, co jest na całym świecie.* (Ch, 7)
- (7) *Roznosi się na cały świat.* (Ch, 10)

Dzieci zestawiają pandemię z epidemią (o czym w dalszej części artykułu):

- (8) *Też choroba [jak pandemia], na którą nie ma lekarstwa, ale zaraziła mniejszy obszar ludzi, w Polsce na przykład jedno miasto zaraziła.* (Ch, 11)

Pandemia w oczach dzieci to choroba, która ma nie tylko wymiar przestrzenny – obejmuje cały świat, ale także ma charakter dynamiczny. Opisując ją, dzieci stosują czasowniki ruchu:

- (9) *Pandemia to jest choroba, która **rozprzestrzeniła** się na cały świat.* (Dz, 11)
- (10) *To jest **rozprzestrzenianie** się wirusa po świecie.* (Dz, 14)
- (11) ***Roznosi** się na cały świat.* (Ch, 10)

Ruch oraz zasięg choroby, a także jej skutek budzą w dzieciach emocje:

- (12) *O Jezu, choroba zakaźna.* (Ch, 10)
- (13) *To gdy dużo ludzi choruje i umiera.* (Ch, 10)
- (14) *Jest najgorszą rzeczą świata.* (Ch, 11)

3.2. Pandemia jako wirus

Zdarza się, że dzieci utożsamiają pandemię z wirusem. Słowo *wirus* pojawia się w około 20% wypowiedzi dzieci.

- (15) *Wirus, choroba, co się rozprzestrzenił po całym świecie, ale pandemia **nie musi być na cały świat, ale też może być na jakiś mniejszy obszar niż świat.** W pandemii się choruje, zależy, jaka jest choroba, ale teraz na płuca zaraża się cały czas. Lekarze mają trochę roboty.* (Ch, 11)
- (16) *To jest wirus, który zagraża życiu i zdrowiu.* (Dz, 8)

⁵ Metryczki informujące o płci i wieku respondentów podajemy w celu zorientowania czytelnika w zakresie tych danych. Wszystkie wywiady zostały przeprowadzone w roku 2021, dlatego nie podajemy już tych danych; wypowiedzi dzieci zakodowane zostały według odpowiedzi na pytania – prezentowane w artykule dotyczą pytania nr 3.

⁶ Podajemy płeć i wiek dziecka bez podawania kodu zarchiwizowanego wywiadu z uwagi na przytaczanie tylko wybranych odpowiedzi.

- (17) *Pandemia to wirus.* (Dz, 12)
(18) *Wirus, nie wiem, jak to wytłumaczyć.* (Ch, 10)
(19) *Jakiś taki chyba wirus. Lub... no chyba taki wirus.* (Dz, 8)

Można przypuszczać, że niektóre wypowiedzi są pewnym skrótem myślowym, dzieci mogą bowiem kojarzyć pandemię z ekspansją wirusa i stąd definiują zjawisko na zasadzie styczności różnych poziomów asocjacji.

3.3. Pandemia jako koronawirus

Część badanych przez nas dzieci wyraźnie wiąże pandemię z aktualną sytuacją i utożsamia ją z koronawirusem. Zawężenie to jest wynikiem doświadczenia pandemicznego dzieci:

- (20) *To jest ten koronawirus, który ostatnio jakby przyszedł do całej planety Ziemi i on polega na tym, żeby były maseczki, żeby się szczepić.* (Dz, 9)

Bieżące doświadczenie wpływa na rozumienie zjawiska. Cytowane dziecko zna niektóre konsekwencje z nim związane, te, których doświadczyło.

Jak się okazało, utożsamianie przez dzieci pandemii z koronawirusem nie ma charakteru sferycznego. 15% ankietowanych zupełnie nie wiąże zjawiska pandemii z obszarem, ale traktuje je synonimicznie z koronawirusem lub z COVID-19:

- (21) *Pandemia to koronawirus, który zabija starszych. Nie można go złapać, choruje się i potem może się coś stać.* (Ch, 11)
(22) *To znaczy jakby koronawirus.* (Ch, 7)
(23) *COVID-19.* (Ch, 9)
(24) *To jest koronawirus.* (Ch, 6)
(25) *Pandemia to COVID-19.* (Dz, 8)
(26) *To dni panowania koronawirusa, czyli inaczej COVID-19.* (Dz, 9)

Pandemia ujmowana jest w odniesieniu do konkretnego wirusa, dzieci podkreślają więc jej cechy: jest niebezpieczna dla ludzi starszych. Metonimia w wersji *pars pro toto* powoduje przeniesienie cech przedmiotu na hiperonim (cech koronawirusa na pandemię).

3.4. Pandemia to zaraza

Na drugim biegunie w stosunku do metonimicznego określenia pandemii jako koronawirusa w wypowiedziach dzieci pojawia się powiązanie jej z pojęciem *zaraza*:

- (27) *Pandemia to jest obszar, na którym występuje jakaś zaraza, jakiś wirus, tylko że to jest taki duży obszar, światowy. Na początku się mówiło, że koronawirus*

to tylko epidemia, bo był powiedzmy tylko w Chinach, a teraz jest pandemia, bo ten wirus już no jest na całym świecie, opanował cały świat tam, gdzie mieszkają ludzie. (Dz, 12)

(28) *Zaraza na całym świecie.* (Dz, 10)

(29) *Zjawisko zarazy wirusa występującego globalnie.* (Ch, 11)

Obserwacja powyższa każe szukać przyczyn używania niepopularnego przecież w języku dzieci słowa *zaraza* w stosunkowo częstym stosowaniu go w obserwowanej przez dziecko rzeczywistości w kontekście koronawirusa. Niektórzy respondenci mówią o „jakiejś” chorobie, obejmującej – odpowiednio – cały świat lub dany obszar.

3.5. Pandemia jako stan zagrożenia

Kolejne notowane przez nas znaczenie pandemii wiązane jest przez dzieci z pewnym stanem rzeczy, który wywołuje negatywne emocje: poczucie zagrożenia, lęku, strachu i niepewności:

(30) *Pandemia to stan jakiegoś zagrożenia, obejmujący całą Ziemię.* (Ch, 13)

(31) *Pandemia to czas, w którym jest duże zagrożenie zachorowania na zaraźliwą chorobę na całym świecie.* (Ch, 10)

(32) *Pandemia to stan, podczas którego na całym świecie panuje jedna bardzo groźna choroba.* (Ch, 12)

(33) *Taki groźny wirus.* (Dz, 9)

W tym ujęciu pandemii podkreślane są społeczne i emocjonalne skutki pandemii.

3.6. Pandemia to czas/okres

Pandemia w oczach dzieci ma wymiar przestrzenny (wirus rozprzestrzenia się i obejmuje jakieś terytorium), ale też czasowy. Dzieci widzą pandemię jako pewien okres w życiu społecznym, charakteryzujący się innymi zasadami funkcjonowania:

(34) *To dni panowania koronawirusa, czyli inaczej COVID-19.* (Dz, 9)

(35) *Pandemia to początek okresu, w którym jest wirus albo jakaś bakteria zaraża ludzi na skalę globalną oraz podczas pandemii jest kilka nowych zasad.* (Ch, 12)

(36) *Pandemia to okres, w którym siedzimy w domu, jesteśmy na zdalnym i czekamy aż minie COVID.* (Ch, 10)

Takie rozumienie pandemii nie zaskakuje, naturalne jest bowiem, że niespodziewane utrudnienia, wynikające z ogłoszenia pandemii, kojarzone są z granicami czasowymi – jej wprowadzeniem oraz wyczekiwaniem przez

wszystkich końcem. Pojęcie czasu, z którym wiązana jest pandemia, świadczy o jego wyłączeniu poza ramy normalnego funkcjonowania:

- (37) *Czas, w którym musimy szczególnie na siebie uważać.* (Ch, 13)
- (38) *Pandemia to czas, w którym jest duże zagrożenie zachorowania na zaraźliwą chorobę na całym świecie.* (Ch, 10)
- (39) *Czas, w którym dużo ludzi choruje.* (Ch, 13)

Jest to więc czas inny – musimy wtedy bardziej na siebie uważać, bo jesteśmy zagrożeni zachorowaniem. Zaznacza się tu świadomość pewnego odcięcia, odrębności, inności obecnego czasu w stosunku do tego, co dzieci znają, do czego przywykły.

3.7. Pandemia to kwarantanna

Z doświadczeniem pandemii w kategoriach czasu wiąże się także ujmowanie jej przez część dzieci w kategoriach kwarantanny:

- (40) *Pandemia to chyba to, że jesteśmy zamknięci w domu. To ogólnie kwarantanna.* (Ch, 9)
- (41) *Pandemia to jest takie coś, co nie można wychodzić z domu.* (Ch, 9)

W tym świetle zaznacza się kolejny element, który powtarza się w kilku wypowiedziach ankietowanych dzieci, a mianowicie definiowanie pandemii przez pryzmat jej faktycznych, obserwowanych lub doświadczanych przez dzieci, następstw (około 10% wypowiedzi):

- (42) *Trzeba zostać w domu i się nie ruszać.* (Ch, 11)
- (43) *Pandemia to dużo ludzi chorych i związane z tym ograniczenia.* (Dz, 10)
- (44) *Zamknięcie ludzi w domu.* (Dz, 8)
- (45) *Co? Mmm... uważać na ludzi.* (Ch, 6)
- (46) *Pandemia to takie coś, że ludzie są w domach, bo jest wirus.* (Ch, 7)
- (47) *Jakby coś takiego, jak na przykład nie można się spotykać z nikim, do sklepu żeby rzadko chodzić, chodzić w maskach i te odstępki utrzymywać.* (Ch, 11)
- (48) *Taka rzecz, która jest wprowadzona przez cały świat, że trzeba się chronić przed jakimś wirusem.* (Ch, 10)
- (49) *Jak się zaczęła pandemia, to ludzie wykupywali wszystkie rzeczy ze sklepów.* (Ch, 6)
- (50) *Że trzeba chodzić z maseczkami, dezynfekować ręce, dwa metry odstępki.* (Dz, 11)
- (51) *To jest wtedy jak dużo ludzi jest chorych, teraz to jest...* (Ch, 12)

Takie ujęcie pandemii może wynikać z przekazów medialnych dominujących w czasie pierwszego lockdownu, powtarzanych wielokrotnie w ciągu dnia nakazów: zostań w domu! Zachowaj dystans! itp. Dzieci kojarzą pandemię z ograniczeniami, zamknięciem, nakazami i zakazami. Definiują zjawisko poprzez opis i charakterystykę sytuacji pandemicznej.

3.8. Pandemia a epidemia

Pandemia jest często definiowana przez dzieci w zestawieniu z epidemią. Część dzieci utożsamia pandemię z epidemią:

- (52) *To też jest taka duża i groźna pandemia. Różni się nazwą.* (Dz, 9)
- (53) *To jest to samo [co pandemia] (...).* (Dz, 12)
- (54) *Myszę, że epidemia. A pandemia to jest dosłownie to samo.* (Dz, 9)
- (55) *Epidemia z pandemią mi się pomieszała.* (Dz, 12)

Większa część wypowiedzi dzieci świadczy jednak o próbie odróżnienia epidemii i pandemii, np.:

- (56) *Pandemia to jest koronawirus, to dużo osób na niego choruje, a epidemia to jest choroba, która jest w Chinach.* (Ch, 11)
- (57) *Epidemia to dużo chorych w jednym miejscu.* (Dz, 10)

Poniżej podajemy cechy różnicujące oba zjawiska, na które wskazywały badane przez nas dzieci. Są to:

3.8.1. Zasięg terytorialny

Mniej więcej połowa respondentów rozumie pandemię jako chorobę o zasięgu globalnym. Są to najczęściej dzieci powyżej dziesiątego roku życia, tylko kilkoro dzieci młodszych związało chorobę z danym obszarem:

- (58) *To jest, kiedy cały świat jest podczas choroby, bo epidemia to jest, kiedy tylko jeden kraj cały.* (Ch, 10)
- (59) *Cały świat jest chory.* (Dz, 9)
- (60) *Epidemia to jest to samo [co pandemia], tylko obejmuje mniejszy obszar.* (Dz, 9)
- (61) *Pandemia jest na całym świecie, a epidemia jest w jednym kraju albo w jednym rejonie.* (Ch, 10)

3.8.2. Rozmiar

- (62) *Nazwa epidemii o dużych rozmiarach.* (Dz, 13)
- (63) *Epidemia na wielką skalę.* (Ch, 13)
- (64) *Duża epidemia.* (Ch, 13)
- (65) *Epidemia jest mniejsza od pandemii.* (Ch, 10)
- (66) *Bardzo podobna rzecz, bo też to jest stan choroby na cały świat i ogólnie są obowiązki, żeby danej rzeczy w czasie epidemii nie robić, a co możemy, no i trzeba się pilnować. Epidemią złączono tak jakby czas w chorobie wielkością. Jest większa.* (Ch, 11)

Dzieci definiują doświadczane zjawisko metonimicznie (*świat jest chory, świat zachorował*). W ich wypowiedziach pojawiają się określenia *cały (świat), na całą Ziemię, światowa, globalnie, częsta, groźna, bardzo zaraźliwa,*

o dużych rozmiarach, na skalę globalną, na wielką skalę (choroba), dostrzegają zatem skalę zjawiska oraz wyrażają oceny wartościujące⁷.

Epidemię jako zachorowanie na chorobę zakaźną notowaną w określonym czasie i na określonym terenie, mniejszym niż pandemia, określa około 30% ankietowanych dzieci, np.:

- (67) *Miejscowa choroba.* (Ch, 11)
- (68) *Kiedy cały kraj jest w groźnej chorobie.* (Ch, 10)
- (69) *Epidemia to przypadki zachorowań wśród ludzi w określonym czasie na określonym terenie.* (Ch, 12)
- (70) *To wirus w danym kraju i obszarze.* (Ch, 11)
- (71) *Kiedy dużo ludzi ma tą samą chorobę.* (Dz, 8)
- (72) *Duża ilość zachorowań w określonym czasie.* (Dz, 13)
- (73) *To jest to, że trzeba leczyć dużo ludzi.* (Ch, 6)

3.8.3. Moc

W korpusie badawczym odnajdujemy w tym kontekście ciekawe wypowiedzi:

- (74) *Taka choroba, ale mocna.* (Dz, 6)
- (75) *Wirus mocniejszy od grypy.* (Ch, 7)

Dzieci nie tylko utożsamiają pojęcie pandemii z chorobą, ale też najpewniej z koronawirusem, uznając go za „mocną chorobę”, a więc groźną czy niebezpieczną. Różne choroby mają zatem w takim pojmowaniu charakter gradacyjny – jeżeli mowa o chorobie mocnej, to znaczy, że są i słabsze. Podobnie tutaj:

- (76) *Takie coś, że chorujesz, i to bardzo mocno.* (Ch, 6)

4. Posumowanie

Wypowiedzi na temat pandemii pokazują, że badani patrzą na to zjawisko z potocznego, doświadczalnego punktu widzenia, dziecka, które najczęściej w sposób bezpośredni nie zostało dotknięte chorobą COVID-19. Pandemia jest więc ujmowana głównie w perspektywie społecznej: jako czas, w którym obowiązują inne niż dotychczas zasady życia społecznego. Dzieci widzą wiele

⁷ Co ciekawe, okazało się, o ile dzieci podjęły się próby zdefiniowania słowa *pandemia*, to aż 24% dzieci na pytanie *Co to jest epidemia*, odpowiedziało: *nie wiem* (jedno dziecko: *nie pamiętam już*). W przypadku pandemii odnotowano tylko dwa takie sygnały. Powodem tak zróżnicowanego rozumienia przez dzieci obu słów jest zapewne statystycznie znacznie częstsze używanie rzeczownika *pandemia*, zwłaszcza w mediach.

elementów stycznych pandemii z epidemią. Poproszone o wyjaśnienie słowa *pandemia* i *epidemia*, skupiają się na tym, czego „przez nie” doświadczyły. Pandemia oznacza dla naszych respondentów konsekwencje dla innych – *zabija starszych*, ale też dla wszystkich: wykupywanie produktów spożywczych, które dzieci najpewniej pamiętają z pierwszej fali pandemii, noszenie maseczek, wcześniej przywoływane nauczanie zdalne, ograniczenia w spotkaniach i wyjściach do sklepów, zalecenia dotyczące dezynfekcji rąk oraz zachowania odstępów. Użycie w zacytowanej w materiale wypowiedzi określenia *te odstęp*y (cyt. 47) świadczy z jednej strony o oczywistości obostrzenia, z drugiej o notorycznym podkreślaniu w mediach (i najpewniej w otoczeniu dziecka) tego nakazu. Najczęściej powtarza się jednak konieczność pozostania w domu. Jedno z dzieci mówi wręcz: *i się nie ruszać*, czym wymownie podkreśla doskwierające zwłaszcza ruchliwym, aktywnym dzieciom ograniczenia. W podkreślanym przez dzieci zamknięciu w domach zaobserwować można dwie perspektywy – pozostanie w domu i zamknięcie w nim przez kogoś. O ile pierwsza z nich wydaje się neutralna i oznacza konieczność pozostania w domu – *ludzie są w domach, trzeba zostać w domach*, o tyle druga jest już nacechowana oceną – *jesteśmy zamknięci, zamknięcie ludzi w domach*. Warta uwagi jest też wypowiedź dziecka świadcząca o strachu, który czuło wielu spośród nas – dziecko mówi o tym, że ludzie *boją się wychodzić z domu*. Podobną, ale jeszcze bardziej wymowną obawę zauważamy w wypowiedzi *uważać na ludzi* – dziecko mówi o tym, że ludzie zaczęli się bać siebie nawzajem. Dzieci mają świadomość uczestniczenia w tej innej rzeczywistości, tego, że dzieje się to na ich oczach, teraz (*To jest wtedy, jak dużo ludzi jest chorych, teraz to jest...*) i wszyscy czekamy na nadejście znanych nam, „normalnych” czasów (*czekamy, aż minie covid*).

Jak można przypuszczać, wiele ocen wyrażanych przez dzieci wynika z tego, co słyszą w domach. Powszechnie wiadomo, że niecałe społeczeństwo popierało lockdown i decyzje o kwarantannie, a wszelkie obostrzenia były dyskutowane w rodzinach. Jeżeli spotykały się one z krytyką dorosłych, mogło to kształtować ocenę małych. Doskonałym tego przykładem jest włączenie chociażby takiego, jak zacytowany już, komentarza:

(77) *Pandemia to jest, że bardzo dużo osób choruje na jakąś chorobę. Jest groźna. Chińczycy chcieli zniszczyć cały świat.* (Dz 10)

Analiza materiału świadczy o udosławianiu przez dzieci obserwowanej rzeczywistości, zamykaniu w obrazach, niczym w ilustracjach, wrażeń i emocji. W definicjach dziecięcych *pandemia* przedstawiana jest np. tak:

(78) *To jest ten koronawirus, który ostatnio jakby przyszedł do całej planety Ziemi (...).* (Dz, 9)

(79) *To po prostu jak wirus wyjdzie na świat i zrobi niefajne rzeczy.* (Ch, 10)

Ogłoszenie pandemii było sytuacją nową dla nas wszystkich. Owo „niepoznanie” pojawiło się również w definiowaniu pojęcia *pandemia*:

(80) *Pandemia to początek okresu, w którym jest wirus albo jakaś bakteria zaraża ludzi na skalę globalną oraz podczas pandemii jest kilka nowych zasad.* (Ch, 12)

(81) *To jakaś nowa choroba.* (Dz, 12)

Konieczność dostosowania się do zewnętrznych wymogów stała się dla wszystkich czymś nowym.

Niektórym dzieciom było trudno prawidłowo sformułować to, co chciały przekazać w definiowaniu *pandemii*. Hasło *pandemia* przywołuje asocjacje ujmowane w postaci słów kluczowych: koronawirus, maseczki, szczepienie, wirus.

(82) *To taki jakby zbiór różnych krajów, gdzie dotarł jakiś wirus. I właśnie pandemia się robi wtedy, kiedy żadni lekarze nie umieją tego koronawirusa już tak zniszczyć.* (Dz, 9)

(83) *To jest ten koronawirus, który ostatnio jakby przyszedł do całej planety ziemi i on polega na tym, żeby były maseczki, żeby się szczepić.* (Dz, 9)

(84) *Taka rzecz, która jest wprowadzona przez cały świat, że trzeba się chronić przed jakimś wirusem.* (Ch, 10)

Naszą uwagę zwróciły próby definicji polegające na odtwarzalności zasłyszanym i znanych z mediów informacji. Dzieci bezrefleksyjnie powtarzają, „recytują”, a więc odtwarzają często stosowane połączenie:

(85) *To jest coś takiego, że jakby przyszedł jakiś wirus i to nazywamy pandemią koronawirusa.* (Dz, 7)

(86) *Pandemia koronawirusa.* (Dz, 6)

Wypowiedzi dzieci – utożsamianie pandemii z koronawirusem, powtarzanie wyuczonych definicji – świadczą też o tym, jak ogromny wpływ na obraz świata ma bieżące doświadczenie człowieka. Doświadczenie to zawarte jest w języku dziecka i kształtuje jego obraz analizowanego zjawiska. Jest to punkt widzenia dziecka uczestniczącego nie tylko w świecie pandemicznych zakazów, ale także w rozmowach dorosłych interpretujących przyczyny „zarazy” oraz w odbiorze przekazów medialnych. Obraz pandemii jest wynikiem tych różnych aktywności dziecka, zawiera ich ślady.

Zebrane przez nas wypowiedzi dzieci pokazują pewne tendencje, które należałoby zweryfikować, wykonując badania ilościowe. Spróbujmy wskazać pewne korelacje między obrazem pandemii a wiekiem i płcią dziecka. Zebrany przez nas materiał nie pokazuje dużych różnic w obrazie pandemii dzieci w wieku granicznym dla badanej grupy, czyli między 6- a 13-latkami. W każdej z wydzielonych przez nas, na podstawie odpowiedzi dzieci, kategorii

znajdują się wypowiedzi prezentujące każdy wiek z badanego przedziału. Najczęściej dzieci utożsamiają pandemię z chorobą. Wydaje się, że chłopcy powyżej 10 roku życia zwracają większą uwagę na emocjonalny aspekt pandemii, określając ją jako stan zagrożenia. Częściej także ukazują pandemię jako czas/okres w życiu człowieka wyróżniający się ze względu na zawieszenie dotychczasowych norm i wprowadzenie nowych zasad życia społecznego. Pandemia częściej zatem przez chłopców w różnym wieku utożsamiana jest z kwarantanną. Zarówno chłopcy, jak i dziewczynki próbują definiować pandemię w kontekście epidemii – tu także nie widać obrazu zróżnicowanego ze względu na wiek, co potwierdza przyjęte przez nas założenie badania dzieci w II fazie rozwoju dziecka, czyli po okresie wczesnego dzieciństwa, a przed adolescencją. Wskazane tendencje mają charakter jedynie wstępnych hipotez, które wymagają – jak już zaznaczyliśmy – pogłębionych badań ilościowych. Dziecięca wizja pandemii, zrekonstruowana na podstawie badań jakościowych, okazuje się spójna i wspólna dla dziewczynek i chłopców w różnym wieku, tak jak wspólne było doświadczanie przejawów i skutków „zarazy” w życiu społecznym.

Literatura

- Bartmiński J. (2012): *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- Bartmiński J., Niebrzegowska S. (1998): *Profile a podmiotowa interpretacja świata*. [W:] *Profilowanie w języku i tekście*. Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. Lublin, s. 211–224.
- Bryła W., Bryła-Cruz A. (2021): *Retoryka „okołokoronawirusowa”*. *Szkice językowo-kulturowe*. Lublin.
- Gicala A. (2018): *Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w przekładzie artystycznym*. Kraków.
- Głaz A. (2022): *Linguistic Worldview(s). Approaches and Applications*. New York.
- Grzegorzczkova R. (1998): *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*. [W:] *Profilowanie w języku i tekście*. Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. Lublin, s. 9–18.
- Izdebska J. (2016): *Dzieciństwo*. [W:] *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*. Red. K. Chałas, A. Maj. Radom, s. 305–315.
- Lakoff G., Johnson M. (1988): *Metafory w naszym życiu*. Przekład T. Krzeszowski. Warszawa.
- Milerski B., Śliwerski B. (red.) (2000): *Leksykon PWN. Pedagogika*. Warszawa.
- Tokarski R. (2001): *Słownictwo jako interpretacja świata*. [W:] *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 343–370.
- Tokarski R. (2013): *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin.